

Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді

Формування нових політичних, соціально-економічних, соціально-культурних відносин у суспільстві залежить від активної життєвої позиції кожної особистості, її готовності до участі в демократичному управлінні суспільством, є лідером свого життя. Тому проблема формування лідерських якостей учнівської молоді є актуальною.

© Сушик Н., 2013

Завдання дослідження передбачають визначення сутності, функцій, типів, якостей лідерів; обґрунтування мети, завдань, змісту, умов формування лідерських якостей учнівської молоді.

Цілеспрямоване формування лідерських якостей учнівської молоді відбувається в розвитку, навчанні, вихованні, спілкуванні, діяльності особистості при створенні оптимальних соціально-педагогічних умов.

Ключові слова: лідер, функції лідера, типи лідерів, лідерські якості, формування лідерських якостей особистості.

Постановка наукової проблеми та її значення. Формування нових політичних, соціально-економічних, соціально-культурних відносин у суспільстві певним чином залежить від того, наскільки кожна особистість займає активну життєву позицію, готова до участі в демократичному управлінні суспільством, є лідером у власному житті. Зміна пріоритетів у нашому суспільстві, де головною цінністю є особистість, потребує від сучасної освіти системного, інноваційного, соціально-педагогічного забезпечення формування лідерських якостей учнівської молоді, яке ґрунтується на гуманістичних і демократичних засадах, принципах толерантності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Сучасні дослідження проблеми лідерства доводять, що лідером стає особистість із лідерськими якостями, яка здатна реалізувати їх у відповідних ситуаціях, але в науковій соціально-педагогічній літературі технології формування лідерських якостей особистості у виховному процесі розроблені недостатньо. Отже, оскільки існує об'єктивна потреба в лідерстві, проблема формування лідерських якостей учнівської молоді у виховному процесі є актуальною.

Організація виховного процесу, що визначається як закономірна, послідовна, безперервна зміна етапів розвитку та становлення взаємодіючих суб'єктів, передбачає застосування ефективних способів та створення необхідних соціально-педагогічних умов, завдяки яким стане можливим формування лідерських якостей учнівської молоді.

Аналіз останніх наукових досліджень проблеми. Проблеми виховання лідерів, створення умов для розвитку лідерських якостей і формування соціально активної особистості розглядають у своїх дослідженнях Д. Алфімов, Т. Вежевич, А. Войчихова, І. Купа, Л. Локошко, Т. Прохоренко, К. Садохіна, К. Слесик, В. Татенко, О. Тихомирова, О. Чорна, В. Ягоднікова.

Мета статті – визначити теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Виховання сучасного лідера є умовою підготовки молодого покоління до керування власним життям та зміцнення Української держави. Зрозуміло, що ефективно виховання лідерів передбачає врахування вікових особливостей школярів. Відомо, що лідерство виявляється на різних вікових етапах розвитку та становлення особистості, але має свої особливості щодо мотивації, висування та ефективності.

Юність визначає етап переходу від залежного дитинства до самостійної та відповідальної дорослості, що передбачає досягнення соціальної зрілості особистості. Науковці наголошують, що саме в юнацькому віці самопізнання, самооцінка, саморегулювання, самоствердження стають провідними потребами особистості.

У юнацькому віці формуються основні риси характеру особистості. Дедалі більшого значення набуває система переконань, нових потреб, інтересів та ідеалів, які визначають напрям життєвої активності, ставлення до оточення, самого себе, громадянських обов'язків, лідерства.

Аналіз наукових досліджень і публікацій з проблеми формування лідерства засвідчив, що існують різні погляди щодо сутності цього поняття та підходи до його дослідження.

У вітчизняній соціології *лідер* – це член групи, здатний її очолити, показати приклад, організувати виконання завдання і визнаний у цій ролі більшістю членів групи.

Лідер у психологічному аспекті – це: 1) член групи, за яким вона визнає право приймати рішення в значущих для неї ситуаціях; 2) особистість, здатна виконувати основну роль в організації спільної діяльності та регулюванні стосунків у групі; 3) особистість, здатна впливати на окремих членів або групу загалом, спрямовувати їхні зусилля на досягнення визначеної мети.

А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко визначають, що в педагогічному аспекті *лідер* (від англ. *leader* – той, який веде, керує) – це член колективу, який у важливих ситуаціях здатний помітно впливати на поведінку членів колективу, виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу [2, 305].

Д. В. Алфімов зазначає, що «ефективний лідер» – це особистість, яка має значний вплив на думку й поведінку членів групи та яка планує, організовує, контролює діяльність підлеглих задля

розв'язання завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового [1, 50].

Т. Г. Прохоренко, О. П. Зборовська, Г. А. Носирева обґрунтовують основні функції лідера малої групи:

1. Конструктивна функція полягає у вираженні інтересів групи в конкретних завданнях. Вона має бути зорієнтована на задоволення інтересів усіх чи принаймні більшості членів групи. Здійснення конструктивної функції – неодмінна умова лідерства та його успіху.

2. Організаційна функція. Лідер формує актив, за допомогою якого організує виконання прийнятих рішень; розподіляє в групі обов'язки (соціальні ролі); створює умови для ефективної життєдіяльності групи; контролює та регулює відносини між членами колективу.

3. Координаційна функція – узгодження дій окремих членів групи та напрямів їхньої діяльності для виконання завдань, що мають значення для групи.

4. Інтегративна функція – згуртування однодумців для виконання основних завдань малої групи [3, 13].

Отже, **лідер** – це член колективу, що здатний: 1) очолити його, показати приклад, організувати виконання завдання і визнаний у цій ролі більшістю членів колективу; 2) виконувати основну роль в організації спільної діяльності та регулюванні стосунків у колективі; 3) впливати на окремих членів або колектив загалом, спрямовувати їхні зусилля на досягнення визначеної мети; 4) виявляти ініціативу в діях, брати на себе відповідальність за діяльність колективу.

З погляду масштабності вирішуваних завдань науковці виділяють такі типи лідерства: 1) політичний тип (державні, громадські діячі); 2) соціальний тип (у профспілковому русі, різних товариствах – наукових, творчих, спортивних); 3) побутовий тип (у сім'ї, учнівських колективах, студентських групах, об'єднаннях за інтересами) [1, 46].

Б. Д. Паригін класифікує типи лідерів за трьома ознаками: 1) змістом діяльності: лідер-натхненник, лідер-виконавець, діловий лідер; 2) характером діяльності: універсальний, ситуативний; 3) стилем лідерства: авторитарний, демократичний [3, 9].

О. Тихомирова зауважує, що розрізняють лідерів-творців і лідерів-руйнівників. Лідер-творець працює в інтересах групи та всіх її членів, яких веде за собою. Лідер-руйнівник діє у власних інтересах, для нього на першому місці не справа, а егоїстичне бажання захищати себе, використовуючи для цього справу й людей, що його оточують.

В. Татенко зазначає, що досить відомою є класифікація лідерів за стилем поведінки: 1) директивний; 2) демократичний; 3) колегіальний; 4) ліберальний; 5) наставницький; 6) гнучкий; 7) догматичний [5, 13].

Сучасний дослідник Л. І. Уманський на основі експериментальних досліджень зафіксував такі типи лідерства в малих групах: 1) лідер-організатор; 2) лідер-ерудит; 3) лідер-ініціатор, який висуває пропозиції, що слугують початком групової дії; 4) лідер емоційного тяжіння, який відповідає соціометричній «зірці»; 5) лідер-генератор емоційного настрою групи, який впливає на груповий настрій; 6) лідер-умілець, кращий за інших, здатний виконати будь-яке групове завдання [5, 12].

Для розвитку учнівської групи як колективу характерна постійна зміна лідерів залежно від виду, характеру та змісту діяльності, що забезпечує кожному її членові можливість перебувати в ролі лідера, оволодіти вміннями та навичками самоорганізації й організації інших людей.

Лідери-організатори відіграють основну роль у розв'язанні завдань, визначених перед колективом у реалізації навчальної, трудової, спортивної, туристської та інших видів діяльності. Роль емоційних лідерів пов'язана з діями, що стосуються здебільшого сфери міжособистісного спілкування в учнівському колективі. Емоційні лідери найчастіше не відчують потреби в керуванні колективом. Лідери-ініціатори виділяються в діяльності на етапі висування ідей, пошуку нових сфер і форм діяльності. Лідери-умільці – це підготовлені до конкретного виду діяльності члени учнівського колективу. Тих, хто успішно діє в багатьох сферах життя колективу, групи, висувають на роль **абсолютних лідерів** [6, 19].

Синтезуючи поняття «лідер», «лідерство» з терміном «якість», Д. В. Алфімов пропонує таке визначення: **лідерські якості особистості** – це узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [1, 50].

Зокрема, В. Сбитнева, поділяючи погляди А. Лутошкіна, М. Рожкова, вважає, що *лідерські якості* – це сукупність певних властивостей, рис, що дає змогу члену дитячого об'єднання виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих для групи ситуаціях.

А. Зоріна під *лідерськими якостями* розуміє якості, потрібні особистості для успішної організаторської діяльності й створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню загальних цілей.

На думку В. Ягоднікової, *лідерські якості* – це риси особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і приводять до досягнення мети [8, 5].

Аналіз різних наукових підходів до визначення лідерських якостей особистості дав нам підстави для такого формулювання: *лідерські якості* – це риси, які забезпечують ефективне лідерство, тобто здатність виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення в значущих ситуаціях; використовувати інноваційні підходи для розв'язання проблеми; успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення спільних цілей; створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в колективі.

Отже, узагальнення соціально-педагогічних підходів дало змогу визначити суть лідерських якостей особистості. Подальше дослідження означеної проблеми потребує розроблення структури та змісту лідерських якостей особистості.

В. Ягоднікова виокремила такі *компоненти лідерських якостей*, які забезпечують ефективне лідерство учнівської молоді: 1) *мотиваційний* (упевненість у собі, потреба в досягненні, прагнення до самоствердження та самореалізації); 2) *емоційно-вольовий* (урівноваженість, емоційно-позитивне самопочуття, наявність вольових якостей); 3) *особистісний* (вплив на інших, оригінальне, творче мислення, комунікативні та організаторські здібності); 4) *діловий* (уміння приймати правильне рішення в непередбачених ситуаціях, готовність брати на себе відповідальність, знання, уміння та навички організаторської роботи) [7, 329].

О. Тихомирова визначила *загальні та специфічні якості* особистості лідера:

1) *загальні якості* (ними володіють не тільки лідери, а й ті, хто прагне ними стати): компетентність; організованість; працездатність; активність; ініціативність; товариськість; наполегливість; самостійність; самовладання; спостережливість; кмітливості;

2) *специфічні якості лідера* (своєрідні індикатори лідерських здібностей): організаторська проникливість; здатність до активного психологічного впливу; здатність до організаторської роботи, лідерської позиції, потреба брати відповідальність на себе [6, 20].

Беручи до уваги особливості юнацького віку та дослідження особистісних якостей лідера, ми вважаємо за доцільне виокремити якісні характеристики, які забезпечують ефективне лідерство: цілеспрямованість, відповідальність, моральність, толерантність, чесність, справедливість, креативність, комунікативність, працездатність, організованість, рішучість, самостійність, наполегливість, активність, ініціативність, упевненість в собі, врівноваженість, прагнення до самовдосконалення та самореалізації.

Ми вважаємо, що цілеспрямоване формування лідерських якостей учнівської молоді відбувається у процесах розвитку, навчання, виховання, спілкування, діяльності особистості.

Метою формування лідерських якостей учнівської молоді є: підвищити рівень соціальної компетентності та сформувати досвід лідерської поведінки через залучення її до реальної участі в різних видах діяльності.

На нашу думку, основними завданнями формування лідерських якостей учнівської молоді є:

1) ознайомити з теоретичними основами та принципами розвитку лідерства; 2) розвивати навички самоаналізу своїх потенційних і реалізованих можливостей; 3) спрямовувати на роботу над собою, здійснення своїх намірів щодо вдосконалення своєї особистості; 4) ознайомити з технологією вивчення актуальних молодіжних проблем; 5) розвивати уміння та навички проведення інформаційно-просвітницької, профілактичної роботи серед ровесників; 6) формувати здатність приймати відповідальні рішення; 7) розвивати проєктивні, конструктивні, організаторські, комунікативні здібності; 8) стимулювати практичне використання здобутих знань і вмінь у різних видах соціально значимої діяльності.

Ми вважаємо, що основними видами діяльності, які спрямовані на формування лідерських якостей учнівської молоді в освітньому просторі, є: 1) навчальна діяльність (індивідуальна, групова,

колективна); 2) виховна діяльність (участь у тренінгах, конкурсах, змаганнях); 3) дослідницько-пошукова діяльність (участь у конференціях, проєктах, програмах); 4) проєктивна діяльність (розроблення та захист індивідуальних і колективних проєктів, творчих справ); 5) громадська діяльність (участь у роботі органів учнівського самоврядування та громадських молодіжних організацій, учнівських творчих клубів, наукових товариств, асоціацій); 6) представницька діяльність (уміння ефективно презентувати себе, групу однолітків, освітній заклад, молодіжну громадську організацію).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз соціально-педагогічної літератури та практики доводить, що виховання лідерських якостей – це важливий аспект у становленні молоді особистості, тож починати його потрібно якомога раніше. Ефективна організація виховного процесу в цьому аспекті передбачає створення неодмінних соціально-педагогічних умов, завдяки яким стане можливим формування лідерських якостей учнівської молоді:

1. Врахування особливостей юнацького віку та рівня сформованості лідерських якостей.
2. Цілеспрямоване формування лідерських якостей особистості в навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів на основі використання інтерактивних форм і методів роботи.
3. Забезпечення в навчально-виховному процесі можливостей для прояву та вдосконалення учнями лідерських якостей через їхню участь в учнівському самоврядуванні, громадських і благодійних акціях, марафонах, суспільно корисних справах, організації творчих справ, конкурсах, тренінгах, ділових і рольових іграх, суспільно-політичних і правових рингах, відкритих трибунах, прес-конференціях, інтелектуальних турнірах, захистах творчих проєктів.
4. Створення стимуляційного та розвивального середовища, позитивної емоційної атмосфери, що передбачає творче спілкування та партнерську взаємодію педагогів і учнів.
5. Самопізнання та самовиховання лідерських якостей учнівською молоддю.

Джерела та література

1. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» / Д. В. Алфімов // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т ; [голова ред. ради : А. О. Монаєнко ; редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2010. – Вип. 11 (64). – С. 44–51.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К. : Знання, 2006. – 311 с.
3. Прохоренко Т. Г. Лідерство як форма самоствердження особистості в малій групі / Т. Г. Прохоренко, О. П. Зборовська, Г. А. Носирева // Вісн. Міжнар. слов'ян. ун-ту. Сер. : Соціологічні науки. – 2008. – Т. 11, № 1. – С. 8–13.
4. Садохіна К. С. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків / К. С. Садохіна // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип. 9. – С. 439–448.
5. Татенко В. Типологія лідерства / В. Татенко // Психолог. – 2006. – № 34. – С. 12–14.
6. Тихомирова О. Виховання лідера / О. Тихомирова // Шкільний світ. – 2009. – № 8. – С. 19–23.
7. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому процесі загальноосвітньої школи / В. В. Ягоднікова // Наука і освіта. – 2004. – № 7. – С. 328–330.
8. Ягоднікова В. Виховання лідерів / В. Ягоднікова // Виховна робота в школі. – 2009. – № 10. – С. 2–36.

Сушик Наталія. Теоретические основы формирования лидерских качеств ученической молодежи.

Формирование новых политических, социально-экономических, социально-культурных отношений в обществе зависит от того, насколько каждая личность занимает активную жизненную позицию, готова к участию в демократическом управлении обществом, есть лидером своей жизни. Поэтому проблема формирования лидерских качеств ученической молодежи является актуальной.

Задачи исследования: определить сущность, функции, классификации, качества лидеров; обосновать цели, задачи, содержание, условия формирования лидерских качеств ученической молодежи.

Целенаправленное формирование лидерских качеств ученической молодежи происходит в развитии, учебе, воспитании, общении, деятельности личности при создании оптимальных социально-педагогических условий.

Ключевые слова: лидер, функции лидера, типы лидеров, лидерские качества, формирование лидерских качеств.

Sushyk Natalia. Theoretical Bases of Forming of Leader Qualities of Student's Young People. Forming of new political, social-economic, social-cultural relations in society depends on that, as far as every personality occupies active vital position, ready to participating in a democratic management society, is the leader of the life. Therefore a problem of forming of leader qualities of student's young people is actual.

The tasks of research provide for: to define essence, functions, types, qualities of leaders; to ground a purpose, task, maintenance, terms of forming of leader qualities of student's young people.

The purposeful forming of leader qualities of student's young people takes place in development, studies, education, intercourse, activity of personality, at creation of optimum social pedagogical terms.

Key words: leader, functions of leader, types of leaders, leader qualities, forming of leader qualities of personality.

Стаття надійшла до
редколегії
22.02.2013 р.